

De politieke partij in de 21ste eeuw

Arno F.A. Korsten*
230111

1 Inleiding

De politieke discussie ging decennia terug vooral over de inrichting van de samenleving. Wat politiek betekende, kon je zelf ervaren. Je kon naar je eigen situatie kijken om tot een oordeel te komen over de koers van politieke partijen en politieke representatie en bij verkiezingen een stemkeuze te maken. De scheidslijnen waren betrekkelijk helder. Was er voldoende huisvesting (wilde je gehuurd wonen of kopen?), had je wel of geen werk, was er iets van sociale zekerheid, ging je salaris omhoog en dat van anderen niet, en waar gingen de kinderen naar school? Dat onderwijs kon je met een gerust hart overlaten aan onderwijzers. Bij dit soort vraagstukken werd je dan zo nodig nog geholpen door de vertegenwoordigers van de eigen zuil, met gezichtsbepalende figuren uit de eigen media, vakbonden, zorg- en welzijnsorganisaties die ongevraagd hun mening gaven. Maar de zuilen zijn verbrokken geraakt. De oude zekerheid om je stem te laten beïnvloeden door eigen ervaringen of de zuil is er niet of nauwelijks meer en met een toegenomen opleiding en emancipatie moet je zelf een weg zien te vinden in een overheidsbestel waarin niveaus en verantwoordelijkheden verknoopt zijn geraakt. Tegenwoordig moet je nagenoeg expert zijn om situaties en processen te kunnen volgen, bijvoorbeeld in het onderwijs, en op tal van andere fronten te kunnen kiezen. Je moet een kind misschien wel tijdig inschrijven, en zo ja, voor welke school kies je dan? Voor een sterk 'gemengde' school of juist niet? Voor een school die goed scoort op een kwaliteitskaart of maakt het je niet uit omdat tegen de tijd dat je kind op school komt de kwaliteit er heel anders uit kan zien?

Drie ontwikkelingen kunnen nader illustreren waarom kiezers in het trachten te formuleren van voorkeuren in moeilijker vaarwater zitten.

- 1) De politiek gaat nu vaker over differentiaties, afwijkingen en randgevallen in de samenleving: eigen bijdragen hier en daar; een vredes-, vecht- of opbouwmissie onder bepaalde omstandigheden in een ver land; seksueel misbruik; meldingen van tbs'ers die al of niet onder begeleiding met verlof mogen en mogen reïntegreren; mensenrechten in China; etc.. Nog steeds hebben veel burgers politieke belangstelling maar de articulatie van voorkeuren is niet eenvoudig meer omdat de onderwerpen ondanks berichtgeving verder van iemands eigen belevingswereld afstaan. Wat te vinden van de mensenrechten in noordelijk, oostelijk, zuidelijk en westelijk China? Wat weet een burger over wettelijke kaders voor en protocollen in tbs-klinieken of over werkwijzen in kinderdagverblijven?
- 2) Het tweede punt betreft: Wie is verantwoordelijk voor pakweg een thema als asielzoekersbeleid? Is dat de Nederlandse regering die de Vreemdelingenwet uitvoert of de Europese Unie of misschien het Europees Hof voor Rechten van de Mens als er ineens honderden buitenlanders via Griekenland in Nederland zijn beland en terugsturen naar Griekenland van het Hof niet mag? Wie gaat over wel of niet over het klimaatbeleid? Kiezers kunnen bij tal van thema's niet zo maar volstaan met één overheid aan te spreken. Overheden zijn verstrengeld geraakt.

---

* Prof.dr. A.F.A. Korsten is em hoogleraar Bestuurskunde aan de Open Universiteit. Thans nog bijzonder hoogleraar Bestuurskunde van de lagere overheden aan de Universiteit Maastricht (fac. rechtsgeleerdheid). Eerder lid van de Raad voor het openbaar bestuur, adviesorgaan voor regering en parlement. Was lid van de denktank van minister Zalm. Erelid van de Vereniging voor Bestuurskunde. Publiceerde tal van boeken.

- 3) Derde aandachtspunt: Het politiek bestuur is de laatste jaren de organisatie van de overheid door grote operaties (privatisering, verzelfstandiging, heroverwegingen) op de schop gaan nemen. Tal van veranderoperaties zijn gestart; organisaties zijn op afstand gezet, ontvlecht of anderszins aan verandering onderhevig geweest. Denk aan het onderwijs (nieuwe leren) of de reïntegratie van werklozen. De ontvlechting van de NS is hiervan een ander voorbeeld. Als de treinenloop verstoord raakt, ligt dat dan aan het ministerie, ProRail of de NS of ProRail en NS samen? De overheid is zich dus veel meer met *de inrichting van de overheid* gaan bezig houden en niet slechts meer met *de inrichting van de samenleving*. Dat staat doorgaans niet in verkiezingsprogramma's. De burger is niet gevraagd wat die vond van de ontvlechting van de NS. De impuls tot ontvlechting kwam van de Europese Unie.

Doordat de nationale politiek naar probleem, regio, herkomst, inkomen of anderszins is gaan differentiëren in beleid en op allerlei nieuwe terreinen actief is geworden, doordat de verantwoordelijkheden hier en daar zoek zijn en na expertanalyse verstrengeld blijken, en doordat de burgers bij tal van veranderoperaties niet naar hun mening is gevraagd maar bepaalde burgers wel de gevolgen ondervinden, bevinden veel burgers zich – zoals ook de historicus Ankersmit zegt - meer dan vroeger in de mist. Daarbij komt dat verkiezingsprogramma's moeilijk te onderscheiden zijn. Ledenaantallen van politieke partijen dalen, en zoekende kiezers switchen bij verkiezingen makkelijker van partij naar partij, Omdat kiezers niet makkelijk verschillen tussen verkiezingsprogramma's zien, komen er stemwijzers om te helpen, om te zien waar men staat. Gaat het dan nog wel goed met de politieke democratie? Drijft de politieke discussie niet weg van de inhoud naar naar de keuze uit personen?

Dat de leiding van politieke partijen in tal van landen zich bezint op positie en koers van de eigen partij verrast zo gezien niet. Over dat onderwerp – positie en toekomst van de politieke partijen - gaat dit stuk. Ik zal pogen aan te geven wat een probleem voor politieke partijen kan zijn.

Ik behandel daartoe eerst de functies van politieke partijen, en kom daarna bij de vraag of die partijfuncties aan erosie onderhevig zijn, en zo ja waaraan dat ligt en wat alternatieve reacties zijn op eventueel functieverlies. Ik kom vervolgens uit bij een keuze van wat de centrale functies zijn van politieke partijen waaraan ze in de toekomst moeten werken. Uiteraard komen ook dilemma's langs. Ten aanzien van dit onderwerp bestaan immers geen eenvoudige oplossingen.

Voor dit betoog is gebruik gemaakt van vele gesprekken met onder meer (ex)ministers en parlementariërs van verschillende partijen, ex-voorzitters van verschillende politieke partijen, parlementariërs en burgemeesters, partijleden van verschillende kleur en journalisten. Ook zijn in de loop der jaren tal van observaties verricht, zoals van al of niet live via televisie uitgezonden partijcongressen. Bovendien heeft bezinning plaats gevonden in de Raad voor het openbaar bestuur (adviesorgaan voor regering en parlement), waarvan ik een jaar of acht deel uitmaakte. In dit stuk ga ik dus niet over een nacht ijs maar ik laat na om in de tekst verwijzingen op te nemen. Voor de liefhebbers heb ik wel een literatuurlijst toegevoegd die zicht geeft op geraadpleegde literatuur.

2 Politieke partijen

Politieke partijen zijn organisaties van politieke gelijkgezinden die zijn verenigd rond een doel, namelijk om door machtsvorming via verkiezingen in een politiek-democratisch bestel, zich door middel van voorkeurenarticulatie en belangenafweging bezig te houden met de gewenste inrichting en het functioneren van samenleving en openbaar bestuur.

Politieke partijen zijn overigens niet de enige kanalisatoren van eisen, ideeën of suggesties met betrekking tot de inrichting van de samenleving en bestuur (samengevat: ideeën),

belangenorganisaties en pressiegroepen kanaliseren ook. Maar politieke partijen verschillen daarvan. Ze zijn geen 'one issue'-partijen maar pretenderen een bredere afweging van belangen. Hoewel een partij als de Partij voor de Dieren wel heel dicht tegen een *one issue*-organisatie aanzit.

Er bestaan twee typen politieke partijen, namelijk partijen met en partijen zonder leden. Politieke partijen met leden onderscheiden zich van aan verkiezingen deelnemende lijsten van partijen zonder leden, doordat ze beschikken over een *interne structuur* in de vorm van een taakgericht bestuur en leden en eventueel donateurs, en partijprocedures voor de selectie van kandidaten bij verkiezingen waarbij leden een rol hebben. Bij een politieke partij zonder leden wijst de partijleider de kandidaten aan en bepaalt hij (of zij) de volgorde; er komen geen leden aan te pas. Dat is direct ook een groot probleem voor die leider. Hij moet zelf veel proberen te overzien en beoordelen. Politieke partijen zonder leden worden hier verder terzijde gelaten.

Politieke partijen kennen dus leden maar belangrijker, ze bestaan slechts bij *de gratie van kiezers* die hen enige *macht* verschaffen om in een volksvertegenwoordiging ideeën uit te dragen en daarvoor steun te verwerven bij anderen.

Politieke partijen zijn in essentie vrijwilligersorganisaties met een kleine ondersteunende professionele organisatie. De ondersteunende staf van politieke partijen is doorgaans betrekkelijk klein. De staf houdt zich doorgaans bezig met bestuursondersteuning, ledenadministratie, communicatie en organisatie van discussies met leden, het opzetten van een koers voor politieke campagnes en het uitzetten van kiezersonderzoek. Politieke partijen beschikken doorgaans in Nederland over een beperkt budget en ze gebruiken veelal oudere communicatiemiddelen, zoals het leden- of verenigingsblad, een kieswijzer, procedures voor selectie en beraad. Als ze zich aanpassen en nieuwe communicatiemiddelen benutten, lopen ze doorgaans niet voorop en niet zelden achter nieuwere technologie aan.

Pleidooien voor een politieke democratie *zonder* politieke partijen zijn de laatste decennia in het Benelux-gebied of Duitsland nauwelijks waargenomen. Politieke partijen zijn en blijven in de 21ste eeuw dan ook onmisbaar in een vitale en voor burgers aansprekende en herkenbare parlementaire politieke democratie. Waarom? Omdat ze een brug slaan tussen individuen en openbaar bestuur, of - anders gesteld - tussen problemen, verschijnselen of uitdagingen, en de keuze voor wel of niet overheidshandelen. Politieke partijen betrekken belangen op elkaar en kunnen zo gezien niet geheel vervangen worden door een plebiscietair democratisch systeem van raadplegende of beslissende volksraadplegingen.

3 Functies van politieke partijen

Politieke partijen (met leden) vervullen verschillende functies in een parlementaire democratie, zoals:

- Een *ideeontwikkelings- en agenderingsfunctie*: het intelligent en zo mogelijk origineel benoemen van vraagstukken die in de samenleving spelen en het aan de orde stellen daarvan;
- Een *programmeringsfunctie*: het verbinden van antwoorden op vraagstukken in een samenhangende en coherente visie op de gewenste inrichting van de samenleving en openbaar bestuur (of onderdelen of aspecten daarvan) en het vertalen daarvan in overheidsbeleid;
- Een *communicatie- en integratiefunctie*, dat wil zeggen het bevorderen en realiseren van onderlinge betrokkenheid tussen gelijkgestemden ten aanzien van de visie en de daarop gebaseerde programma's;

- Een *rekruteringsfunctie*: selectie, scholing en presentatie van kandidaten die in vertegenwoordigende organen ideeën, visies, programma's naar voren brengen en trachten te realiseren;
- Een *electorale en machtsfunctie*: de poging om voor inspirerende en onderscheiden ideeën, visies, programma's steun te winnen bij burgers in het algemeen en kiezers in het bijzonder; en dus niet slechts bij leden.

4 Functieverlies van politieke partijen

We weten nu wat politieke partijen over het algemeen pretenderen te doen maar doen ze het ook en wel voldoende of meer dan dat? Politieke partijen (met leden) hebben de afgelopen decennia te maken gekregen met functie-erosie (lees: functieverlies). Je kunt daarvoor de functies langs lopen. Ik vat verschillende indicaties samen.

1. De politiek is in de jaren negentig nagenoeg dood verklaard. Het was de tijd van de paarse kabinetten; van het einde van de politiek, is wel gezegd. Het leek erop of Nederland alleen nog 'beheerd' hoefde te worden. Het gevolg was dat de ledenaantallen van politieke partijen daalden. Toch kwam er een omslag als gevolg van de aanslag op de Twin towers in New York op 11 september 2001 en de moord op Pim Fortuyn in 2002. De politieke tegenstellingen waren terug van weggeweest maar niet op de oude manier, langs sociaal-economische lijnen. Sociaal-culturele lijnen bleken onderscheidend te werken. De islam, het asielzoekersvraagstuk, de integratie van allochtone migranten en veiligheid werden politieke items. Daardoor ontstond er weer meer interesse in het partijlidmaatschap. In het woelige jaar 2010 (val van het kabinet Balkenende IV) kregen de politieke partijen er per saldo weer 12 duizend leden bij. Daarmee kwam het totaal op ongeveer 320 duizend Nederlanders verbonden aan een partij. De meeste politieke partijen leden de afgelopen decennia echter meer ledenverlies dan dat ze er nieuwe leden bij kregen. Maar dit verlies moet niet overdreven worden. Wat is de ontwikkeling in de cijfers? Begin 1990 hadden de politieke partijen in totaal iets meer dan 350.000 leden en twintig jaar later, begin 2011 was dit aantal 319.552 leden (Volkskrant, 210111). Afgezet tegen het totaal aantal kiezers is het aantal leden van partijen echter beperkt.

Tabel 1: Ledenaantallen van in de Tweede Kamer vertegenwoordigde politieke partijen

Partij	Afkorting	Jaar van oprichting	Voortgekomen uit	Leden aantal (2010)
Volkspartij voor Vrijheid en Democratie	VVD	1948	PvdV en Comité-Oud	36.371
Partij van de Arbeid	PvdA	1946	Fusie CDU, SDAP en VDB	54.504
Partij voor de Vrijheid	PVV	2006	VVD (afsplitsing)	-
Christen-Democratisch Appèl	CDA	1980	Fusie ARP, CHU en KVP	67.592
Socialistische Partij	SP	1971	KEN(ml) (afsplitsing)	46.507
Democraten 66	D66	1966		18.507
GroenLinks	GL	1990	Fusie CPN, PPR, PSP en EVP	24.214
ChristenUnie	CU	2001	Fusie RPF en GPV	26.441
Staatkundig Gereformeerde Partij	SGP	1918	ARP (afsplitsing)	27.196
Partij voor de Dieren	PvdD	2002		10.310

2. Wie alleen kijkt naar ledenaantallen kan politieke partijen nog niet voldoende tot probleemgebied verklaren. We zetten de speurtocht dus voort en komen dan bij de

activiteitsgraad binnen de partijen. De SP kent wel een actief kader maar over het algemeen maakt het aantal *actieve kaderleden binnen* politieke partijen een steeds kleiner deel uit van het ledenbestand. En *partijtrouw* van kiezers nam af. Dat wil zeggen dat het switchen van partijvoorkeur al decennia aan het toenemen is. Dit laatste is vooral van importantie. Wie sterk is, blijft het niet vanzelfsprekend en wie een overwinning boekt is die zo weer kwijt.

3. Een politieke partij verschaft op tal van terreinen satisfactie aan leden? En is een gratificatiemachine? De *brede betekenis* van de politieke partij is niet meer. Voor 1945 was de sociaal-democratische partij in Nederland nog een verband waarin leden elkaar ontmoeten en met elkaar gingen kaarten, biljarten of iets anders deden. Deze brede rol van bepaalde partijen is al lang verdwenen. Bestaat er een moderner gratificatievariant? Als je wethouder bent, kun je toch wel eens informatie halen bij een partijvriend op een ander bestuurlijk overheidsniveau of proberen invloed te krijgen op iets? Dat is wel zo maar ook die functie is teruggelopen. Ze geldt slechts voor ene kleine bestuurderselite. Particularisme of cliëntelisme wordt tegenwoordig minder gewaardeerd. En een banenmachine is een politieke partij ook al nauwelijks meer. Politieke partijen hebben over het algemeen, ondanks intensief sms-verkeer tussen een kleine elite van bestuurders en parlementariërs, leden daardoor niet veel meer te bieden dan niet-leden.
4. Hoe staat het met *de recruteringsfunctie*? Als de ledenvijver om in te vissen kleiner wordt, is het ook moeilijker om goede kandidaten te vinden om te plaatsen op kandidatenlijsten. Het via de Haagse aandachtsgebiedhouders uit partijen lokaal aanbevelen van burgemeesterskandidaten is ook in betekenis teruggelopen met de toename van de macht van gemeenteraden om zelf een burgemeester voor te dragen voor aanstelling.
5. *Gebrekkige signalering en idee-ontwikkeling*. Partijen lukt het niet steeds goed om de wezenlijke problemen in een samenleving tijdig en adequaat op te pakken en te vertolken. Ze signaleren laat omdat het aan mechanismen ontbreekt om tijdig te signaleren in een veranderende maatschappij en als ze signaleren, ontbreekt het aan 'Problemverarbeitung'. Een commissie instellen die eens per vier jaar komt met een verkiezingsprogramma veronderstelt bijna een stabiele maatschappij waarin weinig in beweging is en nieuwe problemen zich slechts langzaam aandienen. Maar die stabiliteit is er niet meer in een tijd waarin persmedia zaken al of niet via onderzoeksjournalistiek signaleren en zelfs nieuwe sociale media zaken als een vliegtuigramp signaleren en berichten op YouTube plaatsen. Het bijeenroepen van een partijraad kan zin hebben maar wie zijn de deelnemers en wie signaleert en komt met wezenlijk nieuwe ideeën of perspectieven?
6. Partijen kregen *concurrentie* in de signalering en duiding. Persmedia als dagbladen brengen rapportages over misstanden en nemen opiniërende artikelen op in de opiniepagina's. Partijen lukte het minder om de concurrentie van persmedia te weerstaan. In persmedia worden immers nieuwe ideeën geventileerd en oudere ideeën becommentarieerd en worden agenderingspogingen ondernomen. Partijen lopen dus achter op persmedia en doen daarom iets voor de hand liggends; ze gaan door op wat media melden door middel van schriftelijke en mondelinge vragen. Partijen kunnen de media overigens wel proberen te benutten. Toen Frits Bolkestein in de jaren negentig kwam met zijn commentaar op de multiculturele samenleving bracht hij dat verhaal ook direct in een dagblad naar voren. Partijen hebben boven geen alleenrecht op *communicatie* tussen individu en overheid omdat het overheidsbestuur consultaties en andere vormen kent, zoals inspraak, interactieve beleidsvorming, open planprocedures.

7. De betekenis van *ideologie* als omvattend kader voor de interpretatie van nieuwe vraagstukken en ontwikkelingen is internationaal gezien afgenomen. Er zijn nieuwe politieke tegenstellingen ontstaan die niet meer eenvoudig te duiden en te interpreteren zijn in termen van oude waarden als vrijheid, markt, gelijkheid of rentmeesterschap en broederschap.
8. Een logisch volgend aandachtspunt wordt dan de vertrouwensvraag. Het *vertrouwen* bij burgers in traditionele instituties, waaronder politieke partijen en rechters, is de afgelopen jaren teruggelopen maar heeft nog geen onaanvaardbaar niveau bereikt, gelet op de opkomst bij verkiezingen.

Gezien het voorgaande hebben politieke partijen een ernstig probleem. Die kwalificatie vinden we breed terug in de literatuur. Wie nog probeert vast te houden aan de kenschets dat het goed gaat met politieke partijen steekt de kop in het zand. Het moet dan wel gaan om iemand van een partijbureau of een medewerker van een parlamentslid dat veel voorkeurstemmen kreeg. Slechts een relativering is mogelijk. Kiezers nemen nog steeds in sterke mate deel aan bepaalde verkiezingen, met uitzondering overigens van verkiezingen van de leden van het Europees Parlement. Vooral als er strijd is tussen ideeën en wie de grootste partij wordt en het dus ergens om gaat, is de kiezersopkomst bij primaire verkiezingen zoals voor de Tweede Kamer betrekkelijk hoog.

5 Functieverlies in West-Europa?

Het functieverlies van politieke partijen raakt alle partijen in democratische landen in geheel West-Europa, zij het dat er zekere lichte verschillen zijn als gevolg van partijtraditie en partijstijl. Dat partijen af en toe verkiezingen winnen, neemt niet weg dat er nog wel functieverlies is.

Als het vertrouwen in politieke partijen afnam en tevens ledenverlies is waar te nemen, waar is dan het probleem te lokaliseren? Ligt dat bij leden, kiezers of bij een politieke partij zelf? Het ligt bij de partijen zelf. Maar waar bij die partijen dan vooral? Spreken de leiders niet aan? Zijn de ideeën obsoleet geworden? Moet men tijdig herbronnen?

Overal zie je in en rond politieke partijen in West-Europa dezelfde problemen ontstaan. 'Ze *functioneren niet meer naar behoren*', zegt de Duitse hoogleraar Karl-Rudolf Korte, verbonden aan de Universiteit van Duisburg. De kiezersmarkt is complexer geworden; kiezers werden beweeglijker. 'Politieke partijen zouden hun tolerantie voor onzekerheid moeten vergroten en leren omgaan met kiezers die eigen afwegingen maken', zegt Korte. Belangrijker nog is zijn volgende opmerking:

'Partijen reageren onvoldoende op de problemen van de burger. De meeste hoofdrolspelers in de nationale politiek leven in een eigen kosmos, een eigen realiteit, die steeds meer losgekoppeld is van de echte realiteit. De politiek lijkt af en toe een autistisch subsysteem' (NRC, 121110).

Autisme of in zichzelf gekeerdheid als probleem van politieke partijen dus. Pim Fortuyn waarschuwde er nadrukkelijk voor en Geert Wilders volgde hem op dit punt.

6 Wat op functieverlies inwerkt

Het functieverlies van politieke partijen is een gevolg van een aantal elkaar versterkende ontwikkelingen die korthedshalve als volgt zijn te typeren:

1. *Individualisering*: burgers voelen zich minder verbonden met groepen, gedeelde visies of belangen. Vandaar dat ze minder makkelijk lid worden of blijven van een politieke partij.

2. *Opleiding en mondigheid*: burgers zijn steeds beter opgeleid. Ze moeten kiezen in de meerkeuzenmaatschappij (welke verzekering wilt u?), worden weerbaarder en ze staan minder open voor openlijke beïnvloeding in de vorm van campagnes met 'spiegeltjes en kraaltjes' of manipulatieve handigheidjes. Ze zien ook meer en sneller dan decennia terug via persmedia maatschappelijke of bestuurlijke problemen.
3. *Ideologieontwikkeling* is internationaal op zijn retour omdat het niet steeds lukt om nieuwe vraagstukken van economie, ecologie, globalisering, (gen)technologie, internet, cybercrime of andere zaken vanuit een (partij)politiek kader, waarin bepaalde waarden domineren, te bezien.
4. Het ontstaan van *andere scheidslijnen* in de politiek dan een tegenstelling op levensbeschouwelijke of sociaal - economische basis, zoals een scheidslijn tussen economisch versus ecologische gerichtheid; een meer nationale versus internationale oriëntatie; een gerichtheid op jongeren of ouderen.
5. Opmars van de *beeldcultuur* in de media en daarin opererende aansprekende figuren die eerder als connectiepunt fungeren dan aansprekende ideeën, visies en programma's.
6. *Personalisering van de politiek*: de beeldvorming, uitstraling en het vertrouwen in een politicus worden belangrijker, zeker in een tijd die meer nadruk legt op het visuele.
7. De *vluchtiger maatschappij*: thema's (soms misstanden) komen op die helemaal niet voorkomen in programma's, ze vragen om actie en 'de karavaan trekt verder' (voorbeeld: misbruik in kinderdagverblijven).
8. Het ontstaan van *crises*, die impliceren dat het bestuur meer moet reageren op eruptieve zaken als bodem- en luchtverontreiniging, haperingen op energievlak, een financiële crisis, rampen op het vlak van vervoer of opslag, dierziekten en voedselveiligheidsvraagstukken, rellen, gijzelingen.
9. *Verplaatsing van de politiek*: zekere soevereiniteit is overgedragen van het nationale niveau naar de Europese Unie of naar decentrale overheden. Burgers weten niet steeds meer wie verantwoordelijk is voor een verschijnsel of item. Wie moet je aanspreken op onvoldoende duurzaamheid in de samenleving of marktwerking op het spoor die niet goed uitpakt? Wie op de bankencrisis? Wie op de vraag of de dijken die beschermen tegen hoogwater moeten bieden, voldoende van kwaliteit zijn? Waar moeten burgers hun bezwaren deponeren? Overheden zijn interbestuurlijk verweven geraakt. Verwevenheid in aanpak tussen overheden (Duitse bestuurskundigen noemen dit: '*Politikverflechtung*') impliceert dat een vraagstuk op meerdere overheidsniveaus aan de orde is maar op welk vooral? Denk maar aan het vreemdelingenvraagstuk (EU, nationaal, lokaal). Dus kan één overheid niet complexe verweven zaken alleen oplossen.
10. *Bureaucratisering en professionalisering* van bestuur en beleid maken bestuurlijke belangenafweging moeilijk(er) transparant en politici gemiddeld genomen moeilijk(er) herkenbaar.

Deze ontwikkelingen maken dat politieke partijen niet vanzelfsprekend meer in staat zijn om de functies te vervullen die ze oorspronkelijk lange tijd in de vorige eeuw vervulden. Ze zijn dus niet meer de vanzelfsprekende centrale intermediair tussen individu en bestuur, niet het integrerend en inspirerend kader voor belangenafweging. Soms gaat een in het parlement vertegenwoordigde politieke partij niet over iets maar is het het Europees parlement of zijn het provinciale staten of gemeenten die er over gaan.

Maar dat zijn verklaringen. Wat te doen om de erosie te keren?

7 Minder verschillen tussen partijen

Elk van de politieke partijen kent functieverlies. Hoe ziet het landschap *als geheel* er dan uit? De inhoudelijke verschillen tussen politieke partijen zijn minder geworden.

Als je de omslag van verkiezingsprogramma's haalt, hebben zelfs insiders moeite om direct te herkennen van welke politieke partij een programma is. Het gevolg daarvan is dat kiezers geen grote wezenlijke verschillen zien.

Als dat zo is, gaat vanzelfsprekend *de beeldcultuur* en *de persoon* van de politicus en zijn rol in de media een belangrijker rol spelen bij het profileren van een partij.

8 Naar de partijloze democratie?

Wordt, als er functieverlies is voor politieke partijen door ontwikkelingen die elkaar versterken, het politiek bestel in de toekomst dan gedomineerd door een lijst van getrouwen rond een persoon (Wilders-variant)? Heeft de *personendemocratie* met wisselende en aansprekende personen het dan definitief gewonnen? Wordt een politieke lijst dan als een soort wegwerpartikel gezien waarbij met het verdwijnen van een voorman of –vrouw ook de partij verdwijnt? Daar geloof ik nog niet in.

9 Reactie op functieverlies

Wat kan de reactie van politieke partijen zijn op het functieverlies van partijen? We komen nu bij een internationale discussie. Vier reacties zijn mogelijk.

Tabel 2: Overzicht van onderscheidende kenmerken van vier concepten van politieke partijen

item	'Beheerpartij'	Campagnepartij	Ideeënrijke partij	Verschilmakende partij met aansprekende leider
<i>Strategie ter bestrijding van functie-erosie</i>	<i>Passief; status quo; elite trekt aan touwtjes</i>	<i>De partij is zo sterk als de leider in campagne is; ideeën secundair</i>	<i>De partij is zo sterk als ze ideeën heeft</i>	<i>Partij is mix van goede ideeën, inspirerende leider en positieve emotie</i>
Leden vervullen rol in selectieprocedures	+	--	0	0
Inschakeling leden bij inhoudelijke discussie	0	--	++	+
Rol wetenschappelijk bureau belangrijk voor ideevorming	+	0	+	+
Politiek fractie heeft het primaat op inhoudelijke koers; mening van leden niet belangrijk	++	0	0	0
Signalerend vermogen van wat eraan komt, is belangrijk	0	0	+++	+
Partij moet ideeën van kiezers kennen	+	+	+++	++
Nieuwe politieke ideevorming is belangrijk	0	0	+++	++
Partij wil programmatisch verschil maken	+	0	+++	++
Leider is gezicht van partij	0	++	++	+++
Politiek is personalistisch	0	++	0	+++
Toelichting: +++= zeer belangrijk; +=belangrijk; 0=indifferent; - niet belangrijk of wezensvreemd				

1. *De beheerpartij*: Dit is een betrekkelijk *traditionele reactie*: een ledenpartij die onder toezienend oog blijft van de politieke top. Dit is de bestendinging van de status quo; een weinig

vingrijkelijk alternatief dus; geen echt antwoord op de functie-erosie. Je laat binnen een partij alles een beetje zoals het is en volgt de routines rond verkiezingen. In deze optiek ga je ervan uit dat een partij geen groot organiserend vermogen heeft om met een slimme organisatie van teams of gemengde groepjes op nieuwe ideeën te komen. Dat lukt gewoon niet. Een aangewezen commissie maakt het volgende verkiezingsprogramma. De partijelite probeert te controleren. Kortom, een passieve strategie, aangepast aan een partij met weinig budget. Deze variant is weinig interessant. De kans dat leden afhaken is eerder groot dan klein. Voor partijen die het moeten hebben van meer kapitaalcrachtige leden, kan het zijn dat het ledenverlies beperkt blijft omdat de leden het lidmaatschap niet actief willen uitoefenen; ze beschouwen zich als een soort donateur. Hoe deze partij dan toch verkiezingen kan winnen? Doordat de partij met een programma min of meer bij toeval dan wel redelijk overdacht de goede snaar raakt en een aansprekende leider de partij leidt of opstaat.

2. Campagnepartij: Dit alternatief behelst het afschaffen van de interne partijdynamiek met ledenraadplegingen, commissies en partijraden over de inhoud en het maken van een partij tot een campagnepartij. Deze partij doet aan *doelgroepmarketing*. Ze ontwaakt ongeveer twee maanden voor Kamerverkiezingen in een poging de partijleider/lijsttrekker op het schild te heffen. Dit is het ooit door Felix Rottenberg in de PvdA toegepaste scenario. In dit alternatief is een politieke partij ongeveer afgeschaft en wordt een 'toeschouwersdemocratie' van langdurig apathische kiezers aanvaard, die pas op het laatste moment via een campagne bewerkt worden. Een dergelijke variant zal een politieke partij financieel te gronde richten dan wel in moeilijker vaarwater brengen. Staatssteun kan dit nog een tijd maskeren. Is het idee van campagnepartij nog levend? Ja, de VVD is hiertoe rond 2006 met het aantreden van voorzitter Opstelten overgegaan. De politieke en bestuurlijke top verliet het eerder door de ledenvergadering omarmde concept van idee- en debatpartij dat de commissie-Van Zanen had gelanceerd omdat de discussie over nieuwe ideeën vermengd was geraakt met Haagse hot items die op korte termijn speelden, zoals de toetreding van Turkije tot de EU. De VVD'er Wilders kwam in het kader van het debatteren met een tienpuntenlijstje dat zoveel rumoer leidde dat hij uit de partij trad. Sindsdien is het geloof bij de partijtop dat leden in staat zijn om met nieuwe ideeën te komen sterk getaand. Dit is deels onterecht. Goede ideeën ontstaan doorgaans niet uit een bijeenkomst van veel pratens, van veel leden, maar in een klein groepje bevlogen denkende leden die verbeeldingskrachtig durven zijn en van perspectief durven te wisselen, kortom, die anders tegen zaken durven aankijken. Die groepen zijn te organiseren dan wel te stimuleren maar dat is onvoldoende gebeurd. Men was ook wel bevreesd dat vanuit de partij ideeën naar voren zouden komen die niet zouden sporen met wat de fractie en partijleider vinden. En dan geldt volgens veel fractieleden het primaat van de fractie, een fractie die niet gestoord wil worden door partijleden. Zo gezien, is duidelijk dat een politieke fractie een campagnepartij geen slecht idee vindt. Maar het idee van campagnepartij miskent dat leden zich niet allemaal meer monddood laten maken. De switch in kiezersvoorkeur bewijst het.

3. De 'denkende' partij: Deze (ideeën)partij zet in op het maken van *inhoudelijk verschil* met andere partijen door het genereren van nieuwe ideeën, visies en aansprekende verhalen over de toekomst. De achterliggende redenering luidt dat een partij inhoudelijk moet aanspreken en verschil moet maken met andere partijen. Door dat verschil kan de kiezer kiezen en wordt de partij meer herkenbaar op inhoud en kan ze electoraal winnen. Er wordt door de politieke top *niks beheerst*. Het bruist en swingt. Er wordt geëxperimenteerd met nieuwe communicatietechnologie en intelligente debattechniek en rapportages. Nog plaats voor partijcommissies rondom ministeriële portefeuilles? Nauwelijks want er is geen behoefte aan het steeds weer opnieuw aan het woord laten van zelfde personen met een eigen agenda en aan voetnoten. Het gaat om *nieuwe ideeën* over grote vraagstukken die eerder niet (goed) aangepakt worden in de vorm van redeneringen, onderzoek en verhalen; niet slechts om oneliners. De lijsttrekker noemt een aantal thema's mee in het rugzakje en zorgt zelf met een klein team voor een consistente herkenbare visie op momenten die ertoe doen. Aan een consistente visie die niemand kent of die slechts een maand meegaat in een

risicomaatschappij - waarin crises volop aan de orde zijn -, heeft niemand wat. Controleren en bewaken komen niet voor. Een partij moet een *'creatieve klasse'* zijn waarin *'mindguarding'* schaars is. Wie een goed idee heeft mag het publiceren. Dan springen vanzelf de betere visies eruit. Deze variant is ambitieus. In deze visie kan de politieke top de leden niet stil houden. Een partijbestuur kanaliseert de discussie door pakweg een aantal thema's aan te wijzen en procedureel te kanaliseren. Ze organiseert op een site per thema een aftrap door een voor- en tegenstander de ruimte te geven en ze organiseert per debat een moderator die zorgt voor voortgang en een samenvatting na enige tijd. Eerst na schifting van zin en onzin, van rijp en groen, van alternatieven en consequenties kan gezien worden of er een verhaal uitrolt dat in een breder kader op draagvlak wordt uitgetest. In deze optiek wordt de inhoudelijke discussie dus niet gereserveerd voor bezinning op een rapport van een wetenschappelijk bureau of voorstellen van een programmacommissie.

4. De verschilmakende partij met het denkende idool als lijsttrekker. Een partij wil macht. Die krijgt ze bij verkiezingen door een goede combinatie van (goede)ideeën, een aansprekende leider en positieve emotie. In deze variant wordt politiek nog steeds beschouwd als ideeënpolitiek maar wordt erkend dat het aansprekende gezicht ertoe doet. De partij blijft leden en donateurs houden die een partij steunen als een 'goed doel'. De donateur vindt dat een partij er moet zijn zoals Natuurmonumenten maar de donateur wil niet zelf de natuur beheren. Maar waarom dan toch leden? Omdat politieke representanten *tegenwicht* moeten hebben, en gecheckt moeten worden op latinistische risico-invloeden (integer?; etc.). Er is altijd vrijwilligerswerk te doen. Partijen zijn niet financieel bij machte om 'alles en iedereen' tegen betaling in te huren.

Alternatief 1 en 2 zijn slechte verlegenheidsoplossingen voor als je alternatief 3 niet bereikt. Ze laten de politieke partij verschrompelen. Alternatief 3 lijkt in een veranderende, snelle tijd aantrekkelijk

- voor een deel van de jongeren,
- voor mensen die politiek zien als ideeënpolitiek en een partij als een verschilmakende partij,
- voor mensen die de politieke partij weer wil laten terugkrabbelen en functies wil laten herwinnen,
- voor mensen die menen dat in de beleidsspaghetti weer een fris en origineel geluid moet klinken,
- voor mensen die inspiratie zoeken in een nieuwe wereld.

Het nadeel van alternatief 3 is dat verkiezingen ook een niet-rationele kant kennen: emotie. Je wint niet alleen met ideeën maar ook met warmte, met het genereren van een positief gevoel.

Alternatief 4 is van alles wat. Je blijft die je bent, een partij met leden, maar wilt ook een persoon naar voren schuiven die ruimte krijgt en neemt, en deze communicatieve, herkenbare, inspirerende leider moet bagage in het rugzakje hebben. Het hoogste wat je kunt bereiken is als kiezers voor deze leider thuis blijven omdat ze benieuwd zijn naar zijn of haar mening, zijn of haar visie. Idee, leider én emotie moeten altijd samenkomen.

10 Politiek gaat over ideeën maar heeft het er ook moeilijk mee

Bij elke politieke partij gaat het dus om drie dingen: het verbinden van nieuwe ideeën met inspirerend en verschilmakend leiderschap, dat veel kiezers aanspreekt. Maar macht gebaseerd op emotie is niet langdurig verzekerd en een beetje griezelig.

Een aantrekkelijk leider zonder (goede) ideeën is als een wijnfles met cru bourgeois op het etiket maar zonder inhoud.

Essentieel voor het overleven van politieke partijen is of ze programmatisch verschil kunnen maken. Dat wil zeggen of ze zich origineel, herkenbaar, pakkend, wervend op kunnen stellen om zo kiezers aan zich te binden. Politiek is *in essentie namelijk altijd ideeënpolitiek*: wat wil

je, wanneer, waarom, hoe en eventueel voor wie? Op de ideeën komt het aan, op verschilmakende ideeën.

Wie geen ideeën over 'de publieke zaak' heeft of ze met anderen ontwikkelt, of wie ze niet breed wil uitdragen hoort niet in de politieke arena thuis. Politiek en communicatie horen dus ook bij elkaar.

Maar een politieke partij die iedereen te vriend wil houden, heeft geen lang bestaan.

Ook al is politiek ideeënpolitiek, een partij is niet vanzelfsprekend een kenniscentrum of denktank. Maar komt er wel iets aan 'verschilmakende ideeën' uit waardoor kiezers zich aangesproken voelen tot partij a en niet b of c?

Over het algemeen zijn politieke partijen er niet echt op uit om nieuwe ideeën te genereren en wat gegenereerd wordt, is vaak gefilterd. Die is een tragische zaak. Waarom?

- Partijen hebben wel een wetenschappelijk bureau maar het budget en de personeelsomvang is doorgaans klein waardoor slechts af en toe een geschrift verschijnt dat (toezijnde) curatoren acceptabel vinden;
- Een partijtjidschrift kent alleen een elite als lezers;
- Partijcommissies zijn doorgaans geen bron van veel nieuws maar voetnotenplaatsers bij beleidsontwikkeling, zeg: de lopende agenda;
- Volksvertegenwoordigers zitten niet te wachten op visies, pamfletten of programmapunten omdat die hun routine en oriëntatie verstoren. Een partijbestuur moet in de ogen van representanten –gechargeerd gesteld - de partij stil houden;
- Het opstellen van nieuw verkiezingsprogramma wordt uitgezet bij een met zorg samengestelde commissie.
- Nieuwe ideeën mogen wel als ze de agenda van de korte termijn (van een coalitiepartij) maar *niet* raken.

Kortom, het genereren van ideeën is beperkt, en aan controles en tegenkrachten onderhevig. In een snellere tijd met zaphoudingen bij burgers stromen de leden niet toe. Daarmee is er *spanning rond de kerntaak van een politieke partij*.

11 Nieuwe ideeën: waar vandaan?

Hoe kom je nu aan nieuwe ideeën om de erosie van een van de genoemde functies van een politieke partij, de ideeontwikkelings- en agenderingsfunctie, te verminderen? In *'Inspirerend leiderschap in de risicomaatschappij'* (Korsten e.a., 2005) zeg ik dat politiek teveel een reactie is geworden op crises, zoals de vuurwerkramp, de brand in Volendam, de brand op Schiphol, de brand in de chemische fabriek in Moerdijk. Reageren op een crisis heeft als gevolg dat:

- naar de overheid gekeken wordt (had de minister dit kunnen voorkomen?);
- de reactie vaak traag is;
- de reactie meestal ook duur is.

Denk aan het opvangen van de gevolgen van de orkaan Katrina. Preventie door voorzorgsmaatregelen was prijzig geweest maar beter. Het is beter om niet achteraf te hoeven repareren maar juist *de voortekenen van wat eraan komt* op tal van gebieden te zien. Die te onderkennen kan door boorputten te slaan in de maatschappelijke onderstroom.

Natuurlijk zijn er tegenargumenten. De kunst is dingen te zien aankomen, te signaleren, die niet overwaaien. Dat is lastig. Wat manifest is, wordt wel gezien (daartoe krijg je een sterk signaal) maar wat is een voorteken dat nog niet goed waarneembaar is.

Voortekenen zijn signalen die nog slechts zwak zijn. *Zwakke signalen* lees je niet in de krant. Zwakke signalen moet je goed detecteren, je moet ze bezien op relevantie voor overheidsbestuur, duiden en van handelingsperspectieven voorzien. De ware politieke partij

van de toekomst signaleert dus zwakke signalen, beziet of ze erkend moeten worden, wat ze inhouden en wat het perspectief erop is. De zwakke signalen van heden zijn de sterke van de toekomst.

Bijzonder om dat van de politieke partijen te vragen? Ja en nee. Ja omdat deze gedachte geen gemeengoed is. Politieke partijen lopen zelden of nooit voorop in het opvangen van zwakke signalen van wat er aan gaat komen. Nee niet bijzonder, want wat nog zwak is nu is straks groot. Er is dus *veel urgentie* om te kijken naar zwakke signalen. Een voorbeeld, wie voortekenen had gezien had geweten dat bepaalde chemische fabriek niet veilig waren en dat het kon misgaan. Het kon bekend verondersteld worden voor wie niet wenste weg te kijken dat de brandweer van Moerdijk niet geheel adequaat was geprepareerd voor het omgaan met een enorme brand in een chemische fabriek.

Is dat iets heel erg nieuws? Nee, want bepaalde private partijen moeten dat al doen want anders krijgen ze van doen met marktuitval. De firma L'Oréal had in de gaten dat dierenwelzijn zodanig zou opmarcheren in de maatschappelijke discussie en verzet tegen het benutten van dieren voor het maken van parfums zou toenemen dat het roer tijdig werd omgegooid. Een gouden greep.

12 Tegenwerpingen tegen politiek als het slaan van boorputten in de onderstroom

Er kunnen personen opstaan die menen dat het geven van aandacht aan zoiets als voortekenen en zwakke signalen overdreven is. We hebben toch instituties die trends voorspellen? Inderdaad. Het CBS analyseert lineaire trends, zoals vergrijzing en ontgroening. Maar de echte politieke vraagstukken zijn vaak niet de grijpbare en voorspelbare lineaire verschijnselen maar de *plotselinge* en *disruptieve*.

We hebben toch ook een AIVD voor opmars van bepaalde onveiligheid? Inderdaad, maar de wereld bestaat niet alleen uit vraagstukken die eraan komen en die gevangen worden in de kijker van een veiligheidsdienst.

13 Methoden om zwakke signalen te vinden

Hoe doe je dat dan, zwakke signalen opvangen? De methoden hiervoor behandelen voert hier te ver. Ze zijn opgesomd in *'Inspirerend leiderschap in de risicomaatschappij'* (Korsten en Leers, 2005).

Een kernstelling luidt: *sla boorputten in de maatschappelijke onderstroom*. Bezie het afwijkende dat maatschappelijk nog niet aanvaard wordt omdat het niet past in de heersende denkrichting, in het *heersende beleidsparadigma*.

Dat is meer dan enkele trendjes signaleren. We zijn trendwatcher Lidewij Edelkoort niet, die inschat of de bloemetjesjurk komende zomer weer 'in 'wordt. Het werk van Adjiedj Bakas is al meer de moeite waard maar niet alles laat zich in en boek vatten en niet alles is een trend. Wie zwakke signalen wil zien, moet niet alleen signaleren maar ook duiden en handelingsalternatieven bedenken. Dat doet Bakas maar beperkt.

Testcase? Wie heeft de zwakke handhaving van regels in de chemische bedrijven voorzien en de aanpak aangescherpt? Wie ziet de verrommeling van de masterdiploma's? Wie wist dat hbo-instellingen die vrij gelaten werden ook vestigingen in het buitenland zouden openen en bedacht drie jaar geleden al oplossingen? Wie zag dat banken enkele jaren terug 'rotte producten' leverden die enorme gevolgen konden hebben?

14 De stress om tot nieuwe ideeën te komen

Nieuwe ideeën zijn dus van belang. Maar wat is een politiek idee?

Dan gaat het om

- meer dan een reactie op een incident,

- om iets anders een kreet dat actie nodig is, of om het stellen van vragen naar aanleiding van een artikel in een krant
- of om een oneliner
- of om 250 programmapuntjes.

Dat bedoelen we niet met nieuwe ideeën. Een idee is niet een statement van wat moet of zo maar een hartenkreet. Een nieuw idee is hier, in deze beschouwing, een *nieuwe invalshoek*, een *nieuw denkkader*, een *nieuwe redenering*. Als een politieke partij er daar jaarlijks nou eens 5-7 van had, dat zou al heel wat zijn.

Het gaat mij om het aan de orde stellen van bij voorbeeld *'het multiculturele drama'* zoals Bolkestein dat deed. Dat is wat ik versta onder een nieuw idee.

Hij doordacht opnieuw de migratiestromen naar Nederland en de integratie van migranten waaronder asielzoekers, en betrok dat vraagstuk op de aandacht die uitgaat van bestaand overheidsbeleid.

Zijn beschouwing *drukte urgentie* uit: zo kan het niet langer. En gaf een *richting* aan voor oplossing, niet de oplossing al zelf. Een idee staat niet gelijk aan een ministerieel plan. En het idee hield mensen bezig, het raakte de snaar. Zijn verhaal riep emotie op en deed er iets mee. Het was dus *geen marginaal idee*. Het ging niet over de betekenis van het soort sneeuw op de Noordpool.

Daarover hield hij een grote rede en schreef hij een paginagroot artikel, waarna vele anderen zich daarover bogen. Hij had iets te pakken, toonde verbeeldingskracht en *zette blijkbaar iets in gang*, dat anderen, van andere politieke partijen, voor hem niet hadden gedaan. Hij maakte op inhoud verschil! Dat is wat ik bedoel met 'idee'.

Dat is het bekende voorbeeld maar is ook een ander te geven? Ja, marktwerking is niet steeds gewenst. Een beschouwing waar wel en waar juist geen marktwerking toe te staan werd in de periode 2005-2010 node gemist.

Een nieuw idee is een *redenering die een zekere omvattendheid* heeft maar kleiner is dan een geheel ideologisch verhaal. Een nieuw idee is een (conceptuele) interpretatie van een verschijnsel, een probleem, een uitdaging. Om tot zo iets te komen moet je nadenken, onderzoeken, mensen spreken, een verhaal uitschrijven en het voorleggen aan anderen voor commentaar. Bolkestein deed dat voorafgaand aan zijn agenderingspoging.

Samenvattend: een politiek idee is een aansprekende redenering met een zekere omvattendheid, die urgentie uitdrukt, die de mensen raak en die een koers zet (een richting van aanpak aanduidt).

Maar wie moet die ideeën bedenken, wie moet er naar op zoek? We lopen even enkele mogelijkheden langs.

De partijleden? De leden hebben niet zonder meer nieuwe ideeën. Leden kunnen geen zwakke signalen opsporen. Het is nodig om via slimme organisatietechnieken leden maar ook soms niet-leden apart en samen te laten denken, beraden, schrijven. Af en toe, als men zich losmaakt van de bestaande denkkaders, komt er dan iets nieuws uit.

De partijcommissies rond een departement? Doorgaans hangen die vast aan randvoorwaarden als: *'het komt nu niet uit om daarmee naar buiten te treden'*. Dit soort commissies maakt bijna nooit het verschil, mede omdat het lidmaatschap niet stoelt op selectie in denkkraft of verbeeldingskracht, maar soms een vorm van beloning is. Dergelijke commissies krijgen te maken met het handwerk van alle dag (moties). Ze zitten erg aan tegen het bestaande beleidsparadigma rond een beleidsthema, bijvoorbeeld op het vlak van zorg of woningcorporaties.

De parlementariërs? Die claimen dat ze het weten. *'Nieuwe ideeën, die bedenken we zelf wel'*, zei een parlementariër ooit. Maar een sterke tegenwerping is: parlementariërs leven in een kooi (zie de eerdere uitspraak van Korte) en zijn doorgaans niet erg geschikt om zwakke signalen op te snuiven. Ze zitten in *bestaande denkkaders* en kunnen er niet makkelijk buiten treden.

Duidelijk is dat het schuurt rond ideeënontwikkeling. Want aanvaarden entiteiten binnen een politieke partij, zoals een parlementaire fractie en een deel van de leden, elkaars ideeën zo maar? Bijna elke politieke partij heeft te maken met *drie interne 'werelden'*: een bestuur met leden; kiezers die stemden op de partijkandidaten; en verkozen politieke representanten. Deze werelden zijn in tal van partijen *niet* verbonden. Het zijn zelfstandige *planeten*. Ze moeten echter geen planeten zonder verbinding worden. Politieke representanten die de kiezers en de leden echter links laten liggen, lopen een risico op *politieke ondervoeding*.

Zou een partij te organiseren zijn zodat ze programmatisch verschil kan maken, elk kwartaal van het jaar? Ja, maar dan moet de organisatie van *'know how'* slim plaatsvinden. Commissies met veel 'koningen' werken niet. Commissies waarin veel gepraat wordt maar het verhaal niet goed opgeschreven worden, zijn contraproductief. Over condities voor meer programmatisch denken valt meer te zeggen.

15 Enkele conclusies

Er is permanent kritiek op politieke partijen. Kunnen we echter verder kijken?

Politieke partijen zullen in de 21ste eeuw nog hard nodig zijn. Dat is een positieve insteek. Maar dan moet het functieverlies op de essentiële functie van politieke partijen hersteld worden. Dat kan door de verbinding van nieuwe aansprekende ideeën, inspirerend leiderschap en positieve emotie te bewerkstelligen.

De functie om nieuwe ideeën te formuleren is onvermijdelijk van belang; het gaat om nieuwe *'sensitizing concepts'*, die aanspreken en kiezers mobiliseren, die kiezers meeslepen. Met nieuwe ideeën en dus nieuwe oplossingsrichtingen kan een politiek partij er weer (meer) toe doen en verschil maken. Kiezers moeten verschillen zien. Maar dat is niet genoeg. Cruciaal is ook om aansprekende ideeën te verbinden met leiderschap. Leiders kunnen niet volstaan met een programmacommissie die eens per vier jaar een verkiezingsprogramma formuleert. Leiders moeten ook op allerlei momenten hun visie tonen, bij voorbeeld als er crises ontstaan. Een visie tonen betekent een substantiële en originele redenering opzetten. Een aansprekend leider moet zich laten 'voeden' met ideeën.

Wie ideeën wil formuleren, zal ze moeten laten aansluiten op wat komen gaat. Signaleren is geboden. Ideeën moeten van doen hebben met de zwakke signalen die al waargenomen worden, de voortekenen. Ideeën moeten geen antwoord zijn op de maatschappij van gisteren maar op wat komen gaat. Bolkestein is het lichtend voorbeeld. Helaas vond hij te weinig navolgers.

Heel veel politieke partijen falen in meerdere of mindere mate op het vlak van vermogen om ontwikkelingen die eraan komen tijdig te signaleren, te duiden en van een handelingsperspectief te voorzien en vervolgens op idee en programmatisch vermogen verschil te maken. Veelal gaat dat gepaard met leiders die niet echt weten waar het met het land heen moet. Ze durven geen verbeeldingskracht te tonen en komen dus ook niet of nauwelijks met nieuwe ideeën. Dat ze sneller afbranden verrast dan ook niet.

Ideeën verbinden met emoties, daar gaat het uiteindelijk om. Een politieke partij moet zich dus beter programmatisch profileren wil ze overleven. De uiteindelijke toetssteen is of veel

kiezers dat zien, erkennen en er een goed gevoel bij krijgen. Een partij die alleen campagnepartij is, is te ad hoc bezig.

Literatuur

- Aarts, C. en J. Thomassen, Een nieuwe dimensie in de Nederlandse politiek, in: *Bestuurskunde*, jrg. 17, 2008, nr. 3, pp. 47-55.
- Adriaansens, M.L. en Ph. Van Praag, Hoe systematisch zijn partijen op zoek naar hun kiezers? Politieke doelgroepmarketing bij de verkiezingen van 2002, in: DNPP, *Jaarboek 2004*, Groningen, 2005, pp. 146-173.
- Aerts, R., H. de Liagre Böhl, P. de Rooij en H. te Velde, *Land van kleine gebaren – Een politieke geschiedenis van Nederland 1780-1990*, SUN, Nijmegen, 2010.
- Aerts, R., *Het aanzien van de politiek*, Bert Bakker, Amsterdam, 2009.
- Andeweg, R. en J. Thomassen, *Binnenhof van binnenuit – Tweede Kamerleden over het functioneren van de Nederlandse democratie*, Rob, Den Haag, 2007.
- Ankersmit, F. en L. Klinkers (red.), *De tien plagen van de staat*, Van Gennep, Amsterdam, 2008.
- Ankersmit, F., De politiek krabt zichzelf, in: *Openbaar Bestuur*, jan. 2011, p. 5.
- Bakas, A., *Megatrends Nederland*, Scriptum, Schiedam, 2005.
- Bergh, J.Th.J. van den, De bureaucrativering van politiek en politieke partijen, in: *Beleid en Maatschappij*, jrg. 17, 1990, nr. 1, pp. 35-43.
- Beus, J. en P. Pennings, Europeanisering van de Nederlandse politiek, in: DNPP, *Jaarboek 2004*, Groningen, 2005, pp. 193-217.
- Bolkestein, F., *Woorden hebben hun betekenis*, Prometheus, Amsterdam, 1992.
- Boogers, M. en R. Weterings, De emancipatie van kiezers en politici, in: *Beleid en Maatschappij*, jrg. 30, 2003, nr. 2, pp. 145-148.
- Bovens, M.A.P. en A. Wille, Waar bleef het vertrouwen in de overheid?, in: *Bestuurskunde*, 2006, nr. 4, pp. 50-65.
- Bovens, M.A.P., De centrumloze democratie en het primaat van de politiek, in: *Openbaar Bestuur*, 1996, nr. 1, pp. 2-7.
- Bovens, M.A.P., De diplomademocratie, in: *Beleid en Maatschappij*, jrg. 33, 2006, nr. 4, pp. 205-219.
- Brug, W. van der, *Een crisis van de partijdemocratie?*, Vossiuspers, Amsterdam, 2008 (oratie).
- Chavannes, M., *Niemand regeert*, NRC Boeken, Rotterdam, 2009.
- Commissie van onderzoek besluitvorming Irak, *Rapport*, Boom, Amsterdam, 2010.
- Dalton, R. & M.P. Wattenberg (eds.), *Parties without Partisans- Political Change in Advanced Industrial Democracies*, Oxford University Press, 2002.
- Dekker, P. en T. van der Meer, Onveranderlijke onvrede? Een drieluik, in: *Bestuurskunde*, jrg. 17, 2008, nr. 3, pp. 30-38.
- Duyvendak, J.W., *Waar blijft de politiek?*, Boom, Meppel, 1997.
- Fennema, M., *Geert Wilders tovenaarsleerling*, Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2010.
- Fraanje, R. en J. van der Knaap (red.), *Voorbij de crisis- Een nieuwe tijd vereist een andere overheid*, Van Gennep, Amsterdam, 2010.
- Frissen, P.H.A., *De staat van verschil- Een kritiek van de gelijkheid*, Van Gennep, Amsterdam, 2007.
- Frissen, P.H.A., *Gevaarlijk veilig*, Van Gennep, Amsterdam, 2009.
- Gallagher, M., M. Laver & P. Mair, *Representative Government in Modern Europe - Institutions, Parties and Governments*, McGraw-Hill, Boston, 2001.
- Gunsteren, H. van, en C. Habbema, *Perspectief op het politiek-publicitair complex in 2009*, Van Gennep, Amsterdam, 2009.
- Gunsteren, H. van, en R. Andeweg, *Het grote ongenoegen- Over de kloof tussen burgers en politiek*, Aramith, Haarlem, 1994.
- Gunsteren, H. van, *Vertrouwen in de democratie*, Van Gennep, Amsterdam, 2006.
- Gunther, R., J. Ramon Montero & J.J. Linz (eds.), *Political Parties- Old concepts and New Challenges*, Oxford UP, Oxford, 2002.
- Hagemann, C., R. van Os e.a., Professionalisering en personalisering? De websites van Nederlandse politieke partijen en hun kandidaten bij de campagne voor de Europese verkiezingen in 2004, in: DNPP, *Jaarboek 2004*, Groningen, 2005, pp. 173-193.
- Hendriks, F., Waar kwam de argwaan vandaan?, in: *Bestuurskunde*, 2006, nr. 4, pp. 65-78.
- Heyne, B., *Harde liefde – Nederland op zoek naar zichzelf*, Prometheus, Amsterdam, 2010.
- Holsteyn, J. van, en J. den Ridder, Verandering in continuïteit, in: *Bestuurskunde*, jrg. 17, 2008, nr. 3, pp. 39-46.
- Hoogerwerf, A., *Het verval van de politiek*, UTwente, Enschede, 1993 (afscheidscollege).

Kemenade, J.A. van, *Politieke partijen in de 21ste eeuw- Speech op symposium*, Heerlen, 10 sept. 2010.

Kennedy, J., De democratie als bestuurskundig probleem. Vernieuwingsstreven in de Nederlandse politiek, sinds 1918, in: Baalen, C.C. van, e.a., *Jaarboek Parlementaire geschiedenis 2004*, Sdu, Den Haag, 2005, pp. 12-24.

Koole, R. (red.), *Het belang van politieke partijen*, Xenon, Groningen, 1984.

Koole, R., *Politieke partijen in Nederland*, Het Spectrum, Utrecht, 1995.

Koole, R.A., De permanente kritiek op politieke partijen, in: *Beleid en Maatschappij*, jrg. 17, 1990, nr. 1, pp. 2-11.

Korsten, A. en G. Leers, *Inspirerend leiderschap in de risicomaatschappij*, Lemma, Utrecht, 2005.

Korsten, A. en P. de Goede (red.), *Bouwen aan vertrouwen in het openbaar bestuur*, Reed Elsevier, Den Haag, 2006.

Korsten, A., P. de Jong en C. Breed, *Regeren met programma's*, Boom/Lemma, Den Haag, 2010.

Mair, P., Hoe gewoon is gewoon?, in: *Beleid en Maatschappij*, jrg. 30, 2003, nr. 2, pp. 142-144.

Pleij, H., *De herontdekking van Nederland*, Prometheus, Amsterdam, 2003.

Pleij, H., *Moet kunnen – Een kleine mentaliteitsgeschiedenis van de Nederlander*, Veen, Diemen, 2010.

Raad voor het openbaar bestuur, *Democratie vereist partijdigheid- Politieke partijen en formaties in beweging*, Den Haag, 2009.

Reijntjes, J.M. en H.C.G. Spoormans (red.), *Zijn politici te koop? Over de financiering van politieke partijen*, Kluwer, Deventer, 2003.

Reybrouck, D. van, *Pleidooi voor populisme*, Querido, Amsterdam, 2008.

Scheffer, P., *Het land van aankomst*, De Bezige Bij, Amsterdam, 2007.

Schie, P. (red.), *Het democratisch tekort: interpretaties en remedies*, Teldersstichting, Den Haag, 2002.

Schnabel, P., Vertrouwen maakt het leven gemakkelijker en gevaarlijker, in: *M&O*, nov./dec. 2010, pp. 17-25.

Slotboom, R. en D. Verkuil, *De Nederlandse politiek in een notedop*, Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2010.

Sociaal en Cultureel Planbureau, *Crisis in aantocht?*, Verdiepingsstudie bij het Continu Onderzoek Burgerperspectieven, SCP, Den Haag, 2009.

Sociaal en Cultureel Planbureau, *De sociale staat van Nederland*, Den Haag, 2009.

Sociaal en Cultureel Planbureau, *Met en wat leeft?*, Achtergrondstudie bij het Continu Onderzoek Burgerperspectieven, SCP, Den Haag, 2009.

Spangenberg, F. & M. Lampert, *De grenzeloze generatie en de eeuwige jeugd van hun opvoeders*, Nieuw Amsterdam, Amsterdam, 2009.

Stoker, G., *Why politics matters*, Palgrave MacMillan, Houndmills, 2006.

Thomassen, J., *De permanente crisis van de democratie*, UTwente, Enschede, 2010 (afscheidscollege).

Thomassen, J.J.A. e.a., *Politieke veranderingen in Nederland 1971-1998*, Sdu, Den Haag, 2000.

Thomassen, J.J.A. en R. Andeweg, Fractiediscipline – Vooroordelen en misverstanden, in: DNPP, *Jaarboek 2005*, Groningen, 2006, pp. 154-176.

Tromp, B., *Het sociaal-democratisch programma*, Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2002.

Velde, H. te, Het wij-gevoel van een morele gemeenschap – Een politiek-culturele benadering van partijgeschiedenis, in: DNPP, *Jaarboek 2004*, Groningen, 2005, pp. 106-124.

Voerman, G. en P. Lucardie, De partij los van de maatschappij? Over politieke participatie en politieke partijen, in: Schie, P. (red.), *Het democratisch tekort: interpretaties en remedies*, Teldersstichting, Den Haag, 2002, pp. 109-129.

Voerman, G., Plebiscitaire partijen? – Over de vernieuwing van Nederlandse partijorganisaties, in: DNPP, *Jaarboek 2004*, Groningen, 2005, pp. 217-245.

Vries, J. de, en P. Bordewijk (red.), *Rijdende treinen en gepasseerde stations- Over Srebrenica, de kredietcrisis en andere beleidsfiasco's*, Van Gennep, Amsterdam, 2010.

Vrijsen, E., *Wilt u niet aan mijn jasje trekken*, Balans, Amsterdam, 2010.

WRR, *Het gezicht van de publieke zaak – Openbaar bestuur onder ogen*, Amsterdam UP, Amsterdam, 2010.

WRR, *Vertrouwen in de buurt*, Amsterdam UP, Amsterdam, 2005.

Zijderveld, A., *Populisme als politiek drijfzand*, Cossee Essay, Amsterdam, 2009.